

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Als tricoteuses onder de guillotine': parlementaire enquête, horen onder ede en waarheidsvinding

Blom, H.

Publication date

2012

Document Version

Final published version

Published in

Kringen in de Hofvijver: liber amicorum voor Joop van den Berg

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Blom, H. (2012). 'Als tricoteuses onder de guillotine': parlementaire enquête, horen onder ede en waarheidsvinding. In P. Bootsma, B. van den Braak, & L. Verhey (Eds.), *Kringen in de Hofvijver: liber amicorum voor Joop van den Berg* (pp. 173-178). [S.n.].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Peter Bootsma
Bert van den Braak
Luc Verhey

Kringen in de Hofvijver

Liber amicorum voor
Joop van den Berg

Inhoud

Voorwoord bij 'Kringen in de Hofvijver – Liber amicorum voor Joop van den Berg' 9

HOOFDSTUK 1 Gemeenteland 13

Inleiding 15

Ronald Bandell 17

Hans van der Sluijs 20

Cor van Tilborg 23

Bram Peper 26

Wytze van der Woude 30

Nico Schoof 35

Jan Mans 39

Doeko Bosscher 44

Hans Oosters 50

HOOFDSTUK 2 Politieke cultuur 55

Inleiding 57

Willeke van Staaiduinen 58

Peter Dordregter 62

Hélène Oppatja 66

Patrick van Schie 68

Paul Verburgt 72

Afbeelding omslag: Hofvijver, P. Boorsma
Omslagontwerp: Velotekst, K.F. Treebus
Redactie: P. Boorsma, Bert van den Braak en Luc Verhey
Zetwerk: Velotekst (B.L. van Popering), Zoetermeer
Druk en afwerking: Interfax, 's-Hertogenbosch

© 2012 De auteurs

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervoelvondigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever
without the written permission of the publisher.*

HOOFDSTUK 3 De actualiteit van 'Crisis in de Nederlandse politiek' 75

Inleiding 77

- Hans Goslinga 79
Joop van Holsteyn 82
Marcel ten Hooven 85
Wim Kok 90
Piet Nelissen 94
Marion Stein 99
Marcel Hoogenboom 107
Mark Kranenburg 111
Marja Wagenaar 113
Herman Tjeenk Willink 118

HOOFDSTUK 4 Parlementaire geschiedenis 127

Inleiding 129

- Jan Schinkelshoek 131
Carla van Baalen 137
Jouke de Vries 142
Remieg Aerts 148
Ineke Secker 152
Albert Kersten 157
Piet de Rooy 161
Ruud Koole 165
Jan Bank 169
Hans Blom 173
Jacques Bosmans 179
Hans Daalder 183

HOOFDSTUK 5 De parlementaire democratie 189

Inleiding 191

- Willem Witteveen 193
Erik Jurgens 197
Paul Kalma 203
Ivo Opstelten 208
Frans Andriessen 211
Bert van den Braak 213
Sandor Loeffen 216
Liesbeth Weijts en Nicolas Cramer 221
Gert-Jan Veerman 227
Mira Scholten 233
Gerard Visscher 235
Wim Voermans 240
Hansko Broeksteeg 250
Luc Verhey 255

HOOFDSTUK 6 Europa 261

Inleiding 263

- Philip Kiiiver 265
Ilse van den Driessche 269
Christian Syrier 275
Monika Sie 280
Arie Oostlander 285
Wim Deetman 290
Aalt-Willem Heringa 296
Jan Willem Holtslag 300
Fred van Staden 308
Marnix Krop 315
Jan Werts 319

'Als tricoteuses onder de guillotine' – Parlementaire enquête, horen onder ede en waarheidsvinding

Hans Blom

De parlementaire enquête wordt algemeen als een zwaar parlementair instrument beschouwd. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd er acht maal gebruik van gemaakt. Daarna raakte het lange tijd in onbruik en werd het alleen nog ingezet voor de beoordeling van het regeringsbeleid in de Tweede Wereldoorlog (toen het parlement niet had kunnen functioneren) tot het begin jaren tachtig vanaf de rsv-enquête een nieuwe populariteit verwierf. In *Het Parlement* (2007) zegt J.Th.J. van den Berg daarover: 'Voor het publieke gezag van de Tweede Kamer is dat op zichzelf bevorderlijk'. Maar hij meent ook dat de rsv-commissie een 'omineuze fout' maakte door in het verslag te spreken van 'onaanvaardbaar' optreden van vicepremier Van Aardenne in plaats van het oordeel aan de Kamer als geheel te laten. 'Sedertdien raken parlementaire enquêtes naarmate de dag van voltooiing dichterbij komt in een kramp'.¹

De historicus J.J. Woltjer had al in 1985 op andere grondslag minstens even streng en in fraaie retoriek geoordeeld. Het mocht dan zo zijn dat het rapport voor het in kaart brengen van de gebeurtenissen 'grote verdiensten' had: 'Maar bij de conclusies van de Commissie over de krachtlijnen die de ontwikkeling bepaald hebben zijn grote vraagtekens te plaatsen. De Commissie heeft bij de keuze van haar medewerkers er angstvallig voor gewaakt, dat deze niet in een eerder stadium bij de kwestie betrokken waren geweest. Terecht. De Kamer was intensief betrokken bij grote delen van de rsv-affaire. Toch heeft een Kamercommissie dit rapport geschreven. Ten onrechte.'²

"Waarheidsvinding" wordt meestal als de hoofddoelstelling van de parlementaire enquête beschouwd.³ In het Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2010, dat als titel meekreeg *Waarheidsvinding en Waarheidsheleving*, stelt D.J. Wolfram vast dat bij de negentiende-eeuwse enquêtes inderdaad 'de mogelijkheid zich optimaal te informeren om de controle op de uitvoerende macht zo goed mogelijk te kunnen uitoefenen en ... zelf met deugdelijke en efficiënte wetgeving te kunnen komen' centraal stond.⁴ Maar, zoals ook H.R.B.M. Kummeling in *Het Parlement* in een zeer kritische beschouwing beklemtoont, het parlement is in de eerste plaats een politiek orgaan en dat kleurde in het bijzonder de parlementaire enquêtes sinds 1983 (de rsv-enquête) met desastreuze gevolgen: 'Onder het mom van het zoeken naar de waarheid is klein en groot leed aangericht' en '... mede door de druk van de openbaarheid en de wijze van verhoren,

ontstaat er vaak het beeld dat er een rechterlijk tribunaal actief is'.⁵ Zo kwam de parlementaire enquête ten dele in een minder goede reuk te staan.

Wolffram wijst er op dat na de acht snel op elkaar volgende enquêtes tussen 1983 en 2003 de mode voorbij leek. Toen hij zijn artikel in 2010 publiceerde was de Srebrenica-enquête (2002-2003) de laatste. Het was kennelijk een te log instrument geworden met te veel negatieve kenmerken. Maar juist in 2010 ging toch weer een parlementaire enquête van start (financieel stelsel; Commissie-De Wit), die in 2012 werd afgesloten, terwijl inmiddels ook is besloten tot een enquête naar de problematiek van de woningcorporaties. In het rapport van de Commissie-De Wit trad opnieuw het element van politieke rechtspraak (iedereen maakte ernstige fouten en was dus schuldig) sterk op de voorgrond. Maar het is ook mogelijk dat verslag te zien als een poging een maatschappelijk probleem 'in kaart te brengen, de effecten van beleid en wetgeving te onderzoeken en op grond daarvan voorstellen te ontwikkelen'.⁶ Voor de enquête naar de woningcorporaties lijken er in dat perspectief ook kansen liggen, vooral als de neiging om tot politiek afrekening te komen onderdrukt zou worden.

Eén van de meest opvallende aspecten van de centrale rol die aan de 'waarheidsvinding' wordt toegeschreven, vind ik het geloof dat "horen onder ede", daaraan in belangrijke mate zou bijdragen. Dat is een ernstig misverstand, dat ik graag toelicht aan de hand van het Srebrenica-onderzoek van het NIOD (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie), waarvoor ik eindverantwoordelijkheid droeg⁷, en de parlementaire enquête die daarop volgde, waarin ik 'verhoord' ben. Bij de onderzoeksopdracht aan het NIOD – een parlementaire enquête leek toen een alternatieve mogelijkheid – werd de onmogelijkheid voor de historische onderzoekers om onder ede te horen wel een ernstig nadeel genoemd. In de uiteindelijke afweging om voor een onderzoek door wetenschappers te kiezen, speelde dat overigens geen rol van betekenis. Vooral politieke overwegingen gaven de doorslag. Maar 'horen onder ede' functioneerde wel als een symbool voor de schijnbare superioriteit van de parlementaire enquête, ook in het proces van waarheidsvinding. Toch is het tegendeel het geval. Horen onder ede, in de praktijk alleen in de (straf)rechtspleging en bij parlementaire enquête aan de orde, heeft in die contexten specifieke betekenis en verdiensten, vooral om het gewicht van de getuigenissen te onderstrepen. In dat licht is ook de mogelijkheid voor meeneed te vervolgen van enig belang. Maar aan de kwaliteit van onderzoek met als doel een zo goed mogelijk reconstructie van gebeurtenissen in het verleden te komen en daarvan overtuigende verklarende analyses te maken (waarheidsvinding dus), draagt horen onder ede niet bij.

Immers: wie de neiging voelt te liegen of zo zwijgzaam mogelijk te zijn, zal dat meestal onder ede ook wel doen. Bij het achterhalen van 'de waarheid' is echter essentieel dat betrokkenen en getuigen zich gestimuleerd voelen ruimhartig informatie te verschaffen en te communiceren. Indien de 'verhoren', zoals bij parlementaire enquêtes, ook nog op intimiderende wijze plaats vinden in een confrontatie met een meestal op flinke afstand zetelende veelkoppige commissie en ook nog in het openbaar, wat wil zeggen aanwezigheid van televisiecamera's en al of niet sensatiebeluste media, dan springt in het oog dat van die entourage juist een sterke belemmering uit zal gaan voor de informanten om openhartig te worden. De NIOD-onderzoekers konden vele vormen toepassen bij de interviews

(uitdrukkelijk ook geen verhoren genoemd), steeds met als inzet 'om een zakelijke, onderzoeksgerichte sfeer te scheppen, waarin niet een verhoorsituatie domineerde, maar juist een poging van gedachten te wisselen over wat er nu gebeurd was en hoe dat geanalyseerd zou moeten worden. Dat gebeurde in de overtuiging dat deze aanpak ook het vertrouwen in de onderzoekers vergroot, en daarmee de openhartigheid van de geïnterviewden bevordert. ... Een dergelijk aanpak sluit niet uit dat er op het scherp van de snede wordt gediscussieerd, bij voorkeur met de relevante beschikbare informatie op tafel'.⁸ Daar past horen onder ede juist niet bij.

Het onderzoeksresultaat was hoe dan ook zeer omvangrijk en zo goed als uitputtend binnen de mogelijkheden van toen. Ook om andere redenen, zoals het type onderzoek verricht in het functioneel land, kon niet verwacht worden dat een parlementaire enquête nog veel zou bijdragen aan de 'waarheidsvinding'. Toch werd daartoe na de presentatie van het rapport van het NIOD besloten en daar was naar mijn overtuiging een heel goede reden toe. Er was immers een interessante combinatie van omstandigheden opgetreden. Enerzijds was er dat zeer omvangrijk rapport vol concrete gegevens en analyses, waarin expliciet politiek oordelende uitspraken zo veel mogelijk waren vermeden. Anderzijds waren vrijwel alle belangrijke politiek, ambtelijk en militair verantwoordelijke betrokkenen uit hun functie teruggetreden. De ten onrechte afgedwongen ontslaanvraag van generaal Van Baal en het wellicht niet noodzakelijke, maar indrukwekkende en uit innerlijke overtuiging voortkomende, aftreden van premier Kok kort na de publicatie van het rapport waren daarvan als het ware het sluitstuk. De politieke afrekening had in feite al plaats gevonden. Dat opende mogelijkheden voor een heel andere rol van een parlementaire enquête dan sinds 1983 gebruikelijk was geworden.

Wolffram gebruikt met reden de metafoor van een 'eredienst van de politiek openbaarheid'.⁹ In de praktijk sinds 1983 betekende dat vooral publiek spektakel vol politieke afrekeningen en persoonlijke profilering van de leden van de commissies, in het bijzonder de voorzitters. Zelf was ik in de beginfase van het Srebrenica-onderzoek mede hierom heel sceptisch over de mogelijkheden van een parlementaire enquête vanuit het perspectief van het (historisch) onderzoek en tijdens de rit pleitte ik daarom zelfs expliciet tegen instelling van een enquête naast het lopende NIOD-onderzoek. Maar nu het onderzoek er lag, leek zich een andere mogelijkheid voor te doen. Was een parlementaire enquête niet bij uitstek geschikt om nu in alle openbaarheid, met alle betrokkenen als het ware om de tafel, op hoog niveau terug te blikken en zich politiek rekenschap te geven van het gebeurde juist buiten het gewoel van de dagelijkse politiek? Zo zou in een veel diepgaander zelfonderzoek dan normaal, veel beter geïnformeerd dan normaal en met een scherp oog voor de rol van ontwikkelingen die zich buiten Nederland voltrokken, vanuit politiek perspectief de vraag behandeld kunnen worden hoe de – hoe men ook wendt of keert: fatale – mislukking van het in veel opzichten toch zo goed bedoelde en breed gedragen Nederlandse beleid had kunnen plaats vinden. In dat licht zou ook constructief kunnen worden gediscussieerd of en welke fundamentele wijzigingen van dat beleid wenselijk en mogelijk waren. Politiek dus, zeker, maar 'Politiek met een hoofdletter P'.

Helaas bleek dit niet het geval. Wellicht was het illusionisme van mij. Wellicht was het toch nog te dichtbij voor een dergelijk zich rekenschap geven, dat een vorm van distantie vereist. Wellicht is er nog iets anders, dat ik over het hoofd zie. Maar de werkelijkheid van de parlementaire enquête naar Srebrenica drama bleken in staat (of missieleden noch voornaamste betrokkenen van het Srebrenica drama bleken in staat (of bereid) tot meer dan uiterst omzichtige oppervlakkigheid. De direct betrokkenen beperkten zich vrijwel steeds tot defensieve uiteenzettingen van hun eigen rol. De vragen met betrekking tot de verhoudingen in het voormalige Joegoslavië en de internationale context bleven nagenoeg onbesproken of zeer aan de oppervlakte. Er werd niet op basis van de overvloedig beschikbare documentatie en interpretaties in het NIOD-rapport doorgevraagd. Getuigen konden soms onweersproken dingen zeggen die op grond van het rapport als onjuist aangemerkt moesten worden. Mijn overheersende indruk was die van angstvallige vrijwel uitsluitend op Nederland gerichte schadebeperking.

Mijn eigen ervaring als 'getuige-deskundige' vond ik illustratief. Als eindverantwoordelijke voor het onderzoek zou ik van harte bereid zijn geweest om met de commissieleden en zo mogelijk ook in een vorm van interactie met de betrokkenen diepgaand op de onderzoeksresultaten in te gaan. De besloten voorbereiding van het openbare verhoor maakte echter al duidelijk dat de kans daarop gering was. Ironischerwijze concentreerde het openbare verhoor zich nagenoeg geheel op de analyse in het NIOD-onderzoek van een rapport van J.A. van Kemenade uit 1998 over de verhouding tussen legertop en minister van defensie ten tijde van 'Srebrenica'. Het onderzoek van het NIOD was tot de conclusie gekomen dat hier van de zijde van de legertop niet alleen sprake was van fouten, onhandigheden en hier en daar onbekwaamheid (te karakteriseren als 'onkunde') maar ook van een strijd om de onderlinge machtsverdeling, waarin de legertop hier en daar bewust wens van de politiek leiding naast zich neerlegde en weinig neiging vertoonde tot nauwe samenwerking (te karakteriseren als 'onwil').¹¹ Van Kemenade had in 1998 uitdrukkelijk tot alleen het eerste geconcludeerd.¹²

Op zich zou daarover een interessant en grondig in de documentatie gewortelde discussie gevoerd hebben kunnen worden, al ging het nauwelijks over de gebeurtenissen in en rond Srebrenica of één van de andere centrale vragen uit de context daarvan. Maar ook dat grondige debat werd niet gevoerd. Dat kwam omdat in het avondvullende televisieprogramma na de presentatie van het rapport in 2002 bij verrassing met een quasi onthulling de integriteit van Van Kemenade in twijfel werd getrokken. Ten onrechte, maar daarmee was de toon gezet voor een publieke aanval op Van Kemenade met gebruikmaking van het NIOD-rapport. Dat bevorderde de tot dan goede verhouding tussen Van Kemenade en mij niet, om het voorzichtig te zeggen. Het bepaalde ook de toon van zijn en mijn verhoor door de parlementaire enquêtecommissie. Eindeloos werd ik doorgezaagd over die zinsneden en wat er mee bedoeld werd, waarbij in mijn ervaring herhaling van net beantwoorde vragen een belangrijk kenmerk was. Kennelijk ging het er om de reputatie van Van Kemenade te redden dan wel juist omlaag te halen. En dat terwijl Van Kemenade in die hele Srebrenica-zaak slechts in de marge van een relatief ondergeschikt aspect van de afwikkeling in Nederland een rolletje had gespeeld. Pas helemaal aan het einde van het verhoor vroeg en kreeg ik de gelegenheid om (ongevraagd)

een paar opmerkingen te maken met betrekking tot de hoofdconclusies van het rapport. Het verslag van de commissie liet de vraag van onwil en onkunde overigens ook nog eens in het midden.¹³

In hoeverre deze teleurstellende vertoning heeft bijgedragen aan het tijdelijk onderbreken van de reeks parlementaire enquêtes na 2003 is onduidelijk. Het zou kunnen. Maar misschien laat ik mij te veel leiden door mijn eigen teleurstelling over het missen van deze kans om de parlementaire enquête door een vernieuwende aanpak een nieuw elan te geven. Er kunnen en zullen vast (ook) andere factoren in het spel zijn geweest. In ieder geval was nog eens aangetoond hoezeer Van den Berg gelijk had in zijn toelichting op zijn in de aanvang van deze bijdrage geciteerde kritische oordeel over de prestaties van de parlementaire enquêtecommissies: "Opgejaagd door de media – die als *tricotouses* onder de guillotine hebben plaatsgenomen – gaat het alleen nog maar om de vertrouwenskwesie en de vraag wie waarom moet aftreden. ... Het effect is overigens dat de commissies maar vast anticiperen op de reactie vanuit de arena".¹⁴ Waarheidvinding? Nauwelijks, hoezeer ook 'onder ede'.

HANS BLOM (1943) is emeritus hoogleraar Nederlandse Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en oud-directeur van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD).

Noten

¹ J.Th.J. van den Berg, L.F.M. Verhey en J.L.W. Broeksteeg (red.), *Het Parlement*, (Nijmegen 2007), p. 15-37. Citaten p. 26.

² J.J. Wolfer, Het verslag van de parlementaire enquêtecommissie RSV, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 98 (1985), nr. 4, p. 557-573. Citaten p. 573. Naar dit artikel wordt opmerkelijk weinig verwezen in de ruim voorhanden literatuur over parlementaire enquêtes.

³ Onder meer door de Tijdelijke Kamercommissie vernieuwing van de Wet op de Parlementaire Enquête (2005-2006).

⁴ Dirk Jan Wolffram, 'Witte pakken en integraalhelmen. Waarheidvinding in de tweede golf van parlementaire enquêtes, 1983-2003', in: *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis. Waarheidvinding en waarheidsbeleving* (Nijmegen 2010), p. 63-73. Citaat p.63.

⁵ H.R.B.M. Kummeling, 'Parlementair onderzoek. Op zoek naar de waarheid met een politiek tintje', in: J.Th.J. van den Berg, L.F.M. Verhey en J.L.W. Broeksteeg (red.), *Het Parlement*, (Nijmegen 2007), p. 69-81. Citaten p. 79. Kummeling volgt hier een suggestie van de Nationale Conventie.

⁶ Kummeling, p. 80.

⁷ J.C.H. Blom en P. Romijn (eindverantwoordelijkheid) e.a., *Srebrenica, een 'veilig' gebied. Reconstructie, achtergronden, gevolgen en analyse van de val van een Safe Area* (Amsterdam 2002).

⁸ Blom en Romijn, p. 18-19.

⁹ Wolffram, p. 71.

¹⁰ *Missie zonder vrede*. Eindrapport Parlementaire Enquêtecommissie Srebrenica (Den Haag 2003). Zie ook: J.C.H. Blom, Historisch onderzoek op het snijvlak van wetenschap en politiek. Het geval Srebrenica, in: J.C.H. Blom, *bi de ban van goed en fout. Geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland* (Amsterdam 2007), p. 133-153. Voor dit aspect p. 148-149.

¹¹ Blom en Romijn, p. 3056-3076. Deze terminologie, p. 3075.

¹² J.A. van Kemenade, *Omtrent Srebrenica. Rapport over de verzamelingen verwerking van informatie door de defensie-organisatie over de gebeurtenissen rond de val van de enclave Srebrenica* (s.l. 1998).

¹³ *Missie zonder vrede*, p. 344-383 en p. 459-461. Mijn verhoor in bijlage 'Verhoren', p. 509-525. Voor de in iets andere toonzetting gestelde weergave van Van Kemenade van deze zaak zie diens herinneringen: J.A. van Kemenade, *Wakken in het kroos. Opmerkelijke ervaringen uit dertig jaar publieke dienst* (Den Haag 2003), p. 198-203.

¹⁴ Van den Berg, p. 26.